

การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าววิถีวัฒนธรรมของชุมชน
ลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

Development of the Rice and Seed System on Cultural Way of
Loomnamchang Community in Mae Tha District, Lampang Province

ปานิสรา เทพรักษ์ Panisara Theprak

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์ Somchan Sripraschayanon

สัททยา วิเศษ Sahathaya Wises

สมคิด เศษวงศ์ Somkid Setwong

ศยามล อินทียศ Sayamol Inthiyod

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

sartsirin@gmail.com

Received 2025/04/25

Revised 2025/05/24

Accepted 2025/06/03

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง 2) พัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง 3) ส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 29 รูป/คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล การพัฒนาระบบการผลิตและเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 28 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงปฏิบัติการ จำนวน 24 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและกระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า

1) ระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นรากฐานชีวิตและวัฒนธรรม และเป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงทางอาหาร ความเชื่อทางเกษตร และความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ใช้วิธีปลูกข้าวทั้งแบบดั้งเดิมและเทคโนโลยีใหม่ที่ท้าทายด้านภูมิอากาศ เศรษฐกิจ และแรงงาน การพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวเลือกพันธุ์ที่ทนทานต่อโรค แมลง และคุณค่าโภชนาการสูง

2) กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางผ่านกระบวนการสำรวจ เลือกและผลิตเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพสูง ทดลองปลูกและทดสอบคุณภาพเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ตอบโจทย์ทั้งด้านคุณภาพ

และปริมาณ ใช้เทคโนโลยีช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการสร้างเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนา และแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการผลิตข้าว

3) การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม โดยการเสริมทักษะด้านเกษตรอินทรีย์แก่ชุมชน เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์และการใช้ปุ๋ยหมัก ส่งเสริมการตลาดและการสร้างรายได้จากการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าวอินทรีย์ เช่น การแปรรูปข้าวและการสร้างเครือข่ายการตลาดผ่านช่องทางต่างๆ และการผลิตข้าวอินทรีย์ช่วยให้ชุมชนลุ่มน้ำจางสามารถพึ่งพาตนเอง สร้างความมั่นคงและยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม

คำสำคัญ: การพัฒนา, การผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์, วิถีวัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำจาง.

Abstract

The objectives of the research are: 1) To study the rice and rice seed production system of the community in Lampang Province; 2) To develop the rice and rice seed production process of the Loomnamchang Community; 3) To promote the rice and rice seed production system based on the cultural way of life of the Loomnamchang Community in Mae Tha District, Lampang Province. This is a mixed-methods research study using various research tools, including interviews with 29 informants, a group of 28 informants related to the development of rice production and seed production systems, and a group of 24 key informants on operational practices. The data was analyzed through content analysis and the rice and seed production processes of the community.

The research findings revealed:

1) The rice and rice seed production system is the foundation of life and culture, as well as a symbol of food security, agricultural beliefs, and economic development. Rice and seed production employs both traditional farming methods and new technologies that face challenges in climate, economy, and labor. The development of rice seeds focuses on selecting varieties that are resistant to pests, diseases, and have high nutritional value.

2) The process of developing rice products in the Loomnamchang Community involves exploring, selecting, and producing high-quality seeds, testing and growing rice to ensure the yield meets both quality and quantity requirements. Technology is used to enhance production efficiency, and farmer networks are established for developing and exchanging knowledge on rice production.

3) The promotion of participatory organic rice production is carried out by enhancing skills in organic farming within the community, such as organic rice cultivation and the use of compost. Marketing and income generation are promoted through the sale of rice seeds and organic rice products, including rice processing, and creating marketing networks through various channels. Organic rice production enables the Loomnamchang Community to become self-reliant, fostering economic and social stability and sustainability.

Keywords: Development; Rice and Seed System; Cultural Way of Loomnamchang Community

บทนำ

พื้นที่ของประเทศไทยเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวที่ถือได้ว่าเป็นอาหารหลักของคนในประเทศไทยและสามารถส่งออกเพื่อสร้างรายได้ในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งการผลิตข้าวในประเทศไทยเพื่อใช้สำหรับการบริโภคกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้าวจึงเป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงคนในสังคมไทยและเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งต่างๆ ที่ชุมชนได้สร้างขึ้น อีกทั้งข้าวยังแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจที่หล่อเลี้ยงร่างกายและสานความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ร่วมกันอย่างมีความสุขของชุมชน (หทัยชนก นันทพานิช, 2547 : 1 – 3)

ขณะที่นโยบายภาครัฐและยุทธศาสตร์ข้าวไทย ปี 2554 - 2558 ได้กำหนดกลยุทธ์การพัฒนา ระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ดีและกลไกรองรับมาตรฐานเมล็ดพันธุ์ขึ้น โดยปรับโครงสร้างการผลิตเมล็ดพันธุ์ของภาครัฐองค์การเกษตรกร ศูนย์ข้าวชุมชน เอกชน และเกษตรกรก้าวหน้า ให้ดำเนินงานผลิตเมล็ดพันธุ์อย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวางมากขึ้น (กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2553 : 95) โดยการผลิตข้าวได้นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ช่วยทั้งการลดต้นทุน เพิ่มผลผลิตในการทำนา และข้อมูลทุกอย่างที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องเข้ามาใช้ในรูปแบบนวัตกรรมใหม่ๆ เช่น ข้อมูลพื้นที่ปลูก ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับดินในทุกนิเวศ สภาพภูมิอากาศ อุณหภูมิ ปริมาณฝน เมล็ดพันธุ์ วิธีการปลูก การดูแลรักษา การจัดการน้ำ การจัดการปุ๋ย วัชพืช โรคแมลงและการเก็บเกี่ยวผลผลิต ปัจจัยนี้ส่งผลให้ชุมชนเริ่มให้ความสนใจการลดต้นทุนการผลิตข้าว ดังนั้น การผลิตข้าวชุมชนจะต้องมีกระบวนการเพิ่มผลผลิตข้าวที่ได้ข้าวคุณภาพดี เมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดี ซึ่งปัจจัยสำคัญการใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพสำหรับการเพาะปลูกข้าว เพื่อให้เกิดการลงทุนน้อยและได้ผลตอบแทนสูงทั้งในด้านปริมาณและด้าน คุณภาพของผลผลิตทำให้ได้ข้าวเปลือกที่มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น (กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2553 : 95)

การปลูกข้าวอินทรีย์ที่เป็นระบบการทำเกษตรที่ตระหนักถึงกระบวนการผลิตข้าวที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจโดยเน้นปรับปรุง บำรุงดิน การเคาะพ ท่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์และระบบนิเวศทางการเกษตร (ศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, 2566) ตลอดถึงเป็นการทำเกษตรกรรมวิถีใหม่ที่คำนึงถึงความปลอดภัยของเกษตรกรและผู้บริโภคพืชผลทางการเกษตร เป็นกระบวนการผลิตที่เน้นการเกื้อกูลกันและกันของระบบนิเวศ หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เป็นระบบหมุนเวียนการทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด (สมศักดิ์ อาศรัยจำว, 2547 : 2) จากการศึกษาเบื้องต้น พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการปลูกข้าวแบบอินทรีย์แบบปลอดภัยและแบบเคมี ได้แก่ ปัจจัยด้านสุขภาพและปัญหาทางการตลาด ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการปลูกข้าวแบบ GAP มากที่สุด คือ ด้านสุขภาพ และมีปัญหาในระดับมาก คือ ปัญหาทางการตลาด ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการปลูกข้าวแบบเคมีในระดับมาก คือ ด้านทุน ด้านวิธีการผลิต ด้านแรงงานและด้านตลาด โดยมีปัญหาในระดับมาก คือ ปัญหาด้านนโยบายของภาครัฐที่ไม่ส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกข้าวแบบเคมี ปัญหาด้านแรงงานและปัญหาด้านการขาดความรู้ของเกษตรกรในการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ (อรุณศักดิ์ ไชยอุบล อรรถศาสตร์ วิเศียรศาสตร์ และวิบูล เป็นสุข, 2563 : 201 – 215) จะเห็นได้ว่าปัจจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ระบบการทำเกษตรเกิดปัญหามากมายตามมา เช่น ปัญหาเกี่ยวกับสารเคมี ปัญหาทางการเกษตร ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และปัญหานี้สืบเนื่องมา ซึ่งแตกต่างการเป้าหมายหลักของการปลูกข้าวในวัฒนธรรมชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในด้านการผลิตพืชผลที่ปลอดภัย ไร้สารตกค้างที่จะเป็นอันตรายต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคและไม่ทำให้ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมอีกด้วย (กรมวิชาการเกษตร, 2543 : 3) โดยขั้นตอนการผลิตทุกขั้นตอนได้รับการทอดถ่ายจากบรรพบุรุษจนเป็นวัฒนธรรมในชุมชนตนเอง

ชุมชนลุ่มแม่น้ำจาง ตำบลบ้านกัว อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกษตรกรรมอินทรีย์และสืบถาวรวัฒนธรรมข้าวชุมชน ก่อปรกกับการมีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์การผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์สายพันธุ์นาที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องพญานาคที่เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ จะช่วยให้การเพาะปลูกข้าวเจริญเติบโต และจะให้ผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าววิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจางอำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าว และการพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้าใจและมีความรู้ด้านระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมที่ถูกต้อง เพื่อจะช่วยให้การผลิตข้าวอินทรีย์ได้ตรงตามเป้าหมายของการทำเกษตรอินทรีย์ที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และช่วยให้เกษตรกรลดภาระค่าใช้จ่ายด้านการเกษตร ผลผลิตเกิดประโยชน์ต่อสุขภาพ และเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของ

ชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมข้าวอันสืบได้รับการถ่ายทอดจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันได้อย่างถูกต้องและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง
- 2) เพื่อพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
- 3) เพื่อส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก ประชุมกลุ่มย่อย และปฏิบัติการ เพื่อส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1) การศึกษาเอกสาร คือ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เพื่อนำไปสู่การสร้างเครื่องมือการวิจัยทั้งแบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยและปฏิบัติการ

2) การสำรวจความเห็นเกี่ยวกับระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง ทั้งการปลูก เก็บเกี่ยว เก็บ และรักษาเมล็ดพันธุ์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่พัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3) สนทนากลุ่มเป้าหมาย เพื่อช่วยออกแบบและพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

พื้นที่การวิจัย ได้แก่ ชุมชนฮักน้ำจาง บ้านนาแก้ว กว้าว กว้าว ตำบลบ้านก๊ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบที่ตระหนักคุณค่าทางภูมิวัฒนธรรม ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีความเป็นอยู่ และการส่งเสริมให้สมาชิกได้หันมาสนใจการทำเกษตรอินทรีย์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีส่วนในการขับเคลื่อนข้าวอินทรีย์ในวัฒนธรรมท้องถิ่นออก 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเชิงคุณภาพ จำนวน 29 รูป/คน
- 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญการพัฒนาระบบการผลิตและเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 28 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงปฏิบัติการ จำนวน 24 คน

เครื่องมือการวิจัย

การสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คนตรงความเที่ยงตรงของเครื่องมือ เพื่อนำไปสู่การสำรวจความเห็นของเกษตรกรในจังหวัดลำปาง

การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ดังนี้

1) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ เพื่อสำรวจความเห็นระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง

2) คัดเลือกเป้าหมายแต่ละพื้นที่แบบเจาะจง สรุปรายชื่อข้อมูลและความเห็นระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปางมาสู่พื้นที่เป้าหมาย เพื่อออกแบบการพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน

3) การปฏิบัติการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ โดยการคัดเลือกพื้นที่แปลงทดลอง ฝัาติดตามประเมินผลการวิจัย เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวสู่การส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน

4) การสรุปองค์ความรู้จากการลงพื้นที่และการประมวลภาพนิ่ง

5) การเผยแพร่บทความวิจัยและจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากหนังสือ ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีความสอดคล้องกับพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง 2) การวิเคราะห์เชิงกระบวนการการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ เพื่อนำไปสู่การส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง พบว่า ระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปาง จำแนกลักษณะออก 4 อย่างได้แก่

1) วัฒนธรรมข้าวในชุมชนล้านนา โดยวัฒนธรรมข้าวในชุมชนล้านนามีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นรากฐานของชีวิตและสังคมท้องถิ่นที่สืบทอดมาเป็นรุ่นๆ โดยข้าวถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญ 3 ด้าน คือ (1) ข้าวเป็นสัญลักษณ์แห่งรากฐานชีวิต: ข้าวเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงทางอาหาร และแสดงถึงความรัก ความสัมพันธ์ในครอบครัว รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ (2) ข้าวสะท้อนความเชื่อทางการทำนา: ข้าวเชื่อมโยงกับประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงศิลปะและวรรณกรรมที่สะท้อน

คุณค่าของวัฒนธรรมข้าว (3) ข้าวเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติ: ข้าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพของประเทศชาติ

2) การผลิตและเมล็ดพันธุ์ข้าวถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดลำปางมีอยู่ 3 อย่าง คือ (1) พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก: ได้แก่ ข้าวเหนียว กข. 6 สันป่าตอง, ข้าวเจ้าดอกมะลิ 105 และพันธุ์พื้นเมือง (2) วิธีการปลูกข้าว: มีทั้งวิธีการดั้งเดิมที่ใช้ปุ๋ยหมักและน้ำฝน และวิธีการสมัยใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีการเกษตรและสารเคมี ทั้งนี้ ชุมชนต้องเผชิญกับความท้าทายต่างๆ เช่น สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงและความผันผวนของตลาดโลก (3) การส่งเสริมการผลิตข้าว: การพัฒนาพันธุ์ข้าวและการส่งเสริมให้เกิดการผลิตข้าวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

3) คุณสมบัติของเมล็ดพันธุ์ข้าวสำหรับนาอินทรีย์ โดยเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ในระบบนาอินทรีย์ควรมีคุณสมบัติสำคัญเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการผลิตข้าวที่ยั่งยืน คือ ความต้านทานต่อโรคและแมลง ทนสภาพแวดล้อมที่แห้งแล้ง ผลผลิตสูงและมีคุณภาพ รสชาติอร่อย กลิ่นหอม และมีคุณค่าทางโภชนาการสูง เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ช่วยอนุรักษ์พันธุกรรมข้าวในชุมชน

4) ปัจจัยการผลิตและเมล็ดพันธุ์ข้าว กระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์มีทั้งปัจจัยภายในและภายนอกที่สำคัญ คือ ปัจจัยภายใน เช่น เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณสมบัติ เช่น ความสูงของต้นข้าว ระยะเวลาการเจริญเติบโต และปริมาณผลผลิต ปัจจัยภายนอก เช่น ปัจจัยทางกายภาพ คือ ดินที่มีแร่ธาตุ แหล่งน้ำ และสภาพภูมิอากาศ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม คือ การผลิตข้าวที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและประเพณีของชุมชน ปัจจัยทางเทคโนโลยี คือ การใช้เครื่องจักรและเคมีภัณฑ์ที่กระตุ้นการผลิต และปัจจัยการจัดการ คือ กระบวนการเตรียมดิน การเพาะปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยว

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 กระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า การพัฒนากระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สามารถจำแนกออกได้ 3 กระบวนการ คือ

1) กระบวนการพัฒนาพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง โดยกระบวนการพัฒนาพันธุ์ข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางมีขั้นตอนที่ชัดเจนเพื่อให้ได้พันธุ์ข้าวที่ตรงกับความต้องการของชุมชน คือ (1) การสำรวจและเก็บรวบรวมพันธุ์ข้าว: ศึกษาลักษณะและคุณสมบัติของพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ (2) การเลือกและเตรียมเมล็ดพันธุ์: เลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์และแข็งแรง ต้านทานโรคและแมลง งอกเร็ว เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม (3) การผลิตเมล็ดพันธุ์: ปลูกในดินและน้ำที่เตรียมไว้ โดยมีการดูแลและป้องกันโรคแมลง และวัชพืช (4) การทดสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์: ทดสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ด้วยการแช่น้ำ การตรวจสอบด้วยตาเปล่า และการทดสอบการงอก (5) การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์: เก็บเมล็ดพันธุ์ในภาชนะสะอาด ปิดสนิท เพื่อป้องกันความชื้นและแมลง

2) กระบวนการผลิตข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง การผลิตข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางมีขั้นตอนสำคัญที่ทำให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและยั่งยืน คือ (1) การเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม: เลือกพันธุ์ข้าวที่ทนทาน

ต่อโรคและแมลง หน้ำฟ้าและฝน และให้ผลผลิตสูง (2) การจัดการดินและน้ำ: ใช้เทคนิคที่ช่วยเพิ่มผลผลิตลดต้นทุน และรักษาสีเขียวตลอด (3) การใช้เมล็ดพันธุ์พื้นเมือง: ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น รสชาติอร่อยและกลิ่นหอม (4) การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม: นำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต (5) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ: ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล การเกษตรและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3) กระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่ออนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าว การอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวเป็นกระบวนการที่ชุมชนลุ่มน้ำจางให้ความสำคัญในการรักษาข้าวพื้นเมืองที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม คือ (1) การสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน: จัดเวทีเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์และวิธีการผลิตข้าวที่เหมาะสม (2) การคัดเลือกพื้นที่ทดลอง: เลือกแปลงนาสาธิตเพื่อทดสอบพันธุ์ข้าว (3) การทดลองปลูก: ทดลองปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมาคาในแปลงนาสาธิต (4) การประเมินผลการปลูก: ประเมินคุณลักษณะผลผลิตและค่าใช้จ่ายเพื่อพัฒนาและขยายผล (5) การขยายพันธุ์: ขยายพันธุ์และทดลองปลูกในพื้นที่อื่นๆ เพื่ออนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า การส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สามารถจำแนกออกได้ 3 อย่าง คือ

1) การผลิตข้าวอินทรีย์ในชุมชนลุ่มน้ำจางได้รับการพัฒนาและส่งเสริมผ่านกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน โดยมีการส่งเสริม 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การเพิ่มทักษะด้านเกษตรอินทรีย์: ให้ความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์และลดค่าใช้จ่ายในการผลิต โดยมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ และการจัดการศัตรูพืชแบบธรรมชาติ (2) การสนับสนุนและส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์: ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์และกองทุนการเกษตรอินทรีย์ (3) การปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าว: การรักษาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว เพื่อป้องกันปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น การปนเปื้อนสารเคมี

2) แนวทางการผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีอัตลักษณ์: การผลิตข้าวอินทรีย์ในชุมชนลุ่มน้ำจางเน้นการใช้แนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ในทุกด้าน คือ (1) การส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว: รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวและสร้างเอกลักษณ์ที่สามารถดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) การสร้างคุณค่าในวัฒนธรรมข้าว: การนำความหลากหลายทางชีวภาพมาปรับใช้ในการทำนาเพื่อสร้างความสมดุลในทุกมิติ (3) การสร้างความเชื่อมั่นในข้าวอินทรีย์: ชุมชนต้องแสดงให้เห็นถึงความปลอดภัยของผลผลิตข้าวอินทรีย์ ปราศจากสารเคมี (4) การสร้างความสามัคคีในชุมชน: การร่วมแรงร่วมใจกันในการทำเกษตรกรรมตั้งแต่ต้นจนถึงผลผลิตสุดท้าย เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์และความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน

3) แนวทางการสร้างรายได้จากการผลิตข้าวอินทรีย์ คือ (1) การผลิตและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว: การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับตลาดสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร โดยสามารถจัดตั้งกลุ่มหรือธนาคารข้าว (2) ช่องทางการจำหน่ายข้าวอินทรีย์: การจำหน่ายข้าวผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ตลาดในพื้นที่ สื่อออนไลน์หรือผ่านตัวแทนจำหน่าย เพื่อกระจายสินค้าสู่ลูกค้า (3) การแปรรูปข้าวอินทรีย์: การแปรรูปข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่า เช่น ข้าวกล้องหรือผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค (4) การสร้างเครือข่ายตลาดข้าวอินทรีย์: การสร้างเครือข่ายการจำหน่ายผ่านภาครัฐ เอกชนหรือแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการออกแสดงนิทรรศการผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าววิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” สามารถอภิปรายผล ดังนี้

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 1 ระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนในจังหวัดลำปางสะท้อนถึงการสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น ข้าวเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยไม่เพียงแต่เป็นแหล่งผลิต แต่ยังเป็นองค์ประกอบในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน รวมถึงการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการเคารพและปฏิบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านพิธีกรรมต่างๆ ในช่วงฤดูการปลูกข้าว สอดคล้องกับ (พงศธร ยอดดำเนิน, 2565) กล่าวถึงวัฒนธรรมข้าวที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของสังคมเกษตรกรรม โดยชุมชนมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว เช่น การหาฤกษ์ยาม การรับขวัญข้าว และพิธีกรรมที่แสดงถึงความเชื่อในด้านธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ วัฒนธรรมข้าวยังได้พัฒนาเป็นนาฏกรรมต่างๆ เช่น การขับร้อง การแสดง และการละเล่น ซึ่งสะท้อนความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ในท้องถิ่น

การผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในชุมชน ซึ่งมีการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ตามความนิยมและความต้องการของตลาด โดยมีทั้งวิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาน้ำฝนและปุ๋ยหมัก รวมถึงการปลูกข้าวในแบบสมัยใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีและสารเคมีภัณฑ์ แต่การปลูกแบบสมัยใหม่ต้องเผชิญกับความท้าทายจากสภาพแวดล้อมและปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย นอกจากนี้ยังมีปัญหาการโยกย้ายแรงงานจากภาคเกษตรสู่อุตสาหกรรมและการแข่งขันในตลาดโลก สอดคล้องกับ (อรรธรณ ศรีโสมพันธ์ กาญจนา ทองสุข และพีระยศ แข็งขัน, 2565) ที่กล่าวถึงการปลูกข้าวอินทรีย์จะต้องมุ่งเน้นการสร้างทัศนคติด้านสุขภาพและการส่งเสริมการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ โดยเกษตรกรจะต้องคำนึงถึงตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีที่จะส่งผลกระทบต่อ สุขภาพและสามารถสร้างรายได้จากการปลูกข้าวอินทรีย์ โดยใช้วิธีการเพาะปลูกแบบปุ๋ยอินทรีย์ที่ช่วยการย่อยสลายของซากพืช และเป็นการฟื้นฟูสภาพดินให้สำหรับการเพาะปลูก ช่วยลดค่าใช้จ่ายในกระบวนการผลิต

ข้าวด้วย สอดคล้องกับ (อุทิศ ทาหอม สำราญ ชูระตา และเคนศ วงษา, 2562) ที่กล่าวถึงการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรจากการทำจุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายซากพืช ซากสัตว์ ลดแก๊สไข่เน่า สร้างธาตุอาหารให้พืช เสริมรากผักผลไม้ให้แข็งแรง ส่งผลให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ลด ละ เลิกการใช้สารเคมีจนชุมชนสามารถพึ่งตนเอง การผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์จึงเป็นวิธีการกระตุ้นชุมชนให้เกิดความมุ่งมั่นในวัฒนธรรมข้าว และเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่เหมาะสมกับตนเอง โดยเมล็ดพันธุ์จะต้องมีคุณสมบัติที่ต้านทานต่อโรคและแมลง ทนต่อสภาพแวดล้อมที่ ผลผลิตสูง ผลผลิตมีคุณภาพ รสชาติอร่อย กลิ่นหอม เหมาะกับท้องถิ่น และเป็นพันธุ์พื้นเมือง

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์เกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณสมบัติ เช่น ต้นสูง ระยะการเติบโต และผลผลิตสูง และปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตและผลผลิตข้าว เช่น ปัจจัยทางกายภาพที่เหมาะสม มีแร่ธาตุและน้ำเพียงพอ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นกลไกการผลิต ปัจจัยทางเทคโนโลยีที่ช่วยให้การผลิตประสบผลสำเร็จ และปัจจัยการจัดการในการใช้เทคโนโลยีและกระบวนการผลิตให้เกิดประโยชน์ คุ่มค่า และเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับ (อานนท์ ตั้งพิทักษ์ไกร และพัชรินทร์ ธนฤทธิ์ไพศาล, 2565) ที่กล่าวถึงการจัดการการผลิตข้าว โดยใช้วัสดุในท้องถิ่นปรับปรุงดินและควบคุมผลผลิต และการใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรกลช่วยในการเกษตร และใช้เครื่องจักรกลให้คุ่มค่า เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเอง ปรับทัศนคติการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาการผลิตข้าวให้ได้คุณภาพและเกษตรกรในชุมชนจะต้องใส่ใจขั้นตอนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อรักษาอัตลักษณ์ ความเชื่อ ประเพณีในวัฒนธรรมข้าวตนเอง ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง และมีรายได้จากการทำเกษตรที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนแต่ตนเอง สังคมประเทศ และสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 2 การพัฒนากระบวนการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง โดยกระบวนการผลิตข้าวที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเริ่มต้นตั้งแต่การเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงดินน้ำให้เหมาะสำหรับการเพาะปลูก เพราะการจัดการดินและน้ำยังมีส่วนช่วยเพิ่มผลผลิต ลดค่าใช้จ่ายในการดูแล รักษาสิ่งแวดล้อมและป้องกันปัญหาการเสื่อมสภาพของดินและน้ำ ซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่ถูกคัดเลือกเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณสมบัติทนต่อโรค รสชาติอร่อย กลิ่นหอม และเป็นวิธีการหนึ่งสำหรับการอนุรักษ์พันธุกรรมข้าว รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการทำเกษตรได้อย่างเหมาะสม เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าว รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเกษตรกรให้มีทักษะด้านการเกษตรอินทรีย์ ได้เข้าถึงแหล่งข้อมูลทางการเกษตร และตรงตามปณิธานของชุมชน สอดคล้องกับ (สมนึก ปัญญาสิงห์ และเศกสรรค์ ยงวณิชย์, 2565) ได้กล่าวถึงความร่วมมือในการขับเคลื่อนการปลูกข้าวอินทรีย์ที่จะต้องเริ่มจากการยึดมั่นปณิธานกลุ่ม โดยขับเคลื่อนการปลูกข้าวที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ ประสพการณ์การผลิตข้าวอินทรีย์ รวมถึงการวางแผนร่วมกันสำหรับการผลิตข้าวที่มีคุณภาพปลอดภัย

ต่อผู้บริโภคจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะทำให้การผลิตข้าวที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยนำไปสู่การสร้างชุมชนต้นแบบที่สามารถพึ่งพาตนเอง มีคุณภาพชีวิตที่มั่นคงในมิติบุคคล มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง

ส่วนการพัฒนาพันธุ์ข้าวสู่อัตลักษณ์ชุมชนเริ่มจากการการสำรวจพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพคุณสมบัติสำหรับการเพาะปลูก และนำมาเสนอแก่ชุมชนเพื่อคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ รวมถึงจัดเตรียมเมล็ดพันธุ์ตรงความต้องการชุมชนที่เมล็ดพันธุ์สมบูรณ์ ปราศจากการเจือปน อัตราการเติบโตสูงและงอกเร็ว ด้านทานโรคและแมลง สามารถใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการดูแล และลดอัตราความเสี่ยงในการเพาะปลูกข้าว เช่น ไล่แมลง กำจัดศัตรูพืช ฯลฯ ซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่จะนำไปเพาะปลูกชุมชนได้มีการทดสอบความสมบูรณ์ของเมล็ดพันธุ์โดยการนำไปแช่น้ำแล้วค่อยนำไปปลูก และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะนำเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ไปเก็บรักษาไว้ในภาชนะสะอาด มีฝาปิดได้สนิท เพื่อป้องกันมิให้เกิดอากาศชื้นที่จะทำให้เมล็ดพันธุ์เสียหาย เพราะหากเกษตรกรขาดความรู้และความเข้าใจในการเก็บเมล็ดพันธุ์แล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมในถัดไป สอดคล้องกับ (สุกัลยา เชิญขวัญ และภาณุทัต โล่ห์สีทอง, 2566) ได้กล่าวถึงการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรที่ส่วนใหญ่มีความรู้การผลิตข้าวอินทรีย์ในระดับมากที่สุด แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีความรู้และวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ที่ต้องมีระดับความชื้นอยู่ที่ 16 เปอร์เซ็นต์ และการใช้เครื่องเกี่ยวนวดข้าว ฉะนั้นการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์จะต้องมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการเก็บรักษาพันธุ์กรรมข้าวให้เหมาะสม ทั้งอากาศ อุณหภูมิ ภาชนะที่เก็บรักษาและวิธีป้องกันมิให้เชื้อราหรือแมลงที่จะเข้าไปทำลายเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยวิธีการแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้พื้นสมุนไพรที่เป็นความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนเข้าไปประยุกต์ใช้ในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ด้วย

กระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจแก่ชุมชนเกี่ยวกับการผลิตข้าวอินทรีย์ รวมถึงความเชื่อ, คุณสมบัติของเมล็ดพันธุ์, และวิธีการผลิต โดยเริ่มจากการคัดเลือกแปลงนาสาธิตและทดลองปลูกข้าวหอมนาคา ซึ่งได้รับการดูแลและตรวจสอบจากนักวิจัยชุมชน เพื่อให้ได้ข้าวที่มีคุณภาพมาตรฐาน เมล็ดพันธุ์ที่สามารถขยายไปสู่พื้นที่อื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ (อัญชลี ประเสริฐศักดิ์, 2565) กล่าวถึงการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่จะต้องผ่านการรับรองและมีการตรวจสอบตามลำดับขั้นของพันธุ์ โดยคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ต้องบริสุทธิ์ งอกดี ตรงตามพันธุ์ และมีความชื้นที่เหมาะสม โดยการผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกร เพื่อให้ระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์พัฒนาอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 3 การส่งเสริมระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ควรเน้นการผลิตข้าวแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนลุ่มน้ำจางควรได้รับการเพิ่มทักษะที่มีความสำคัญต่อการผลิตข้าวอินทรีย์อย่างถูกวิธี เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายในการผลิตข้าว เพราะความรู้ด้านการปลูกข้าวอินทรีย์มีความสำคัญต่อการกระตุ้นให้ชุมชนได้หันมาใส่ใจต่อการปลูกข้าวอินทรีย์ที่จะส่งผลต่อสุขภาพตนเอง สอดคล้องกับ (อรุณศักดิ์ ไชยอุบล อรรถศาสตร์ วิเศียรศาสตร์ และวิบูล เป็นสุข, 2563) ที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกข้าวอินทรีย์ โดยเฉพาะปัญหา

ด้านสุขภาพและปัญหาตลาดที่ทำให้เกษตรกรหันมาปลูกข้าวอินทรีย์ เพราะการปลูกข้าวแบบเคมีส่งผลให้เกิดปัญหาด้านทุน ด้านวิธีการผลิต ด้านแรงงาน และด้านตลาด แต่กระนั้น เกษตรกรกลับมีปัญหาด้านการขาดความรู้ในการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ ซึ่งการส่งเสริมความรู้ด้านการเกษตรอาจจะจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยให้เกษตรกรได้มีความรู้และนำทุนทางสังคมมาใช้ในการปลูกนาอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การจัดกิจกรรมให้ความรู้การปลูกข้าวอินทรีย์ การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ และการกำจัดศัตรูพืชแบบธรรมชาติ เป็นต้น เพราะการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจในการเพาะปลูก สอดคล้องกับ (อาจริย์ วันเมือง และคณะ, 2564) ได้ศึกษาความต้องการการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์และเคยเข้ารับการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับข้าวอินทรีย์ โดยภาพรวมมีความต้องการด้านความรู้ในการผลิตข้าวอินทรีย์ วิธีการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ และการสนับสนุนจากภาครัฐ และปัจจัยด้านหนี้สินและช่องทางการรับรู้ข่าวสารมีส่วนต่อการตัดสินใจเพาะปลูกข้าวอินทรีย์อีกด้วย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการปลูกข้าวอินทรีย์ของชุมชนจะต้องได้รับการผลักดันจากหน่วยงานภาครัฐบาล ภาคเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน เพื่อร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้ทำนาอินทรีย์ สอดคล้องกับ (จิรวัดน์ แพงแสน และคณะ, 2565) ได้กล่าวถึงความสำเร็จของการผลิตข้าวอินทรีย์ที่รัฐบาลและหน่วยงานด้านการเกษตรควรให้การสนับสนุน โดยจัดสรรงบประมาณในการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสม สร้างความเข้าใจการร่วมกลุ่มผลิตข้าว สร้างความเข้าใจและให้การช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดสร้างระบบการจำหน่ายสินค้าอินทรีย์ สร้างกิจกรรมส่งเสริมการผลิตข้าวระบบอินทรีย์ให้มีความต่อเนื่อง และบูรณาการบุคลากรด้านเกษตรทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้รับประโยชน์สูงสุด และเป็นการปลูกสำนึกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวที่สามารถลดภาระหนี้สิน สร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทำให้ชุมชนเป็นพึ่งพาตนเองบนพื้นฐานของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมตนเองได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนั้น การผลิตข้าวอินทรีย์ที่เป็นอัตลักษณ์ชุมชนลุ่มน้ำจางที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนจะต้องส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวกับความเชื่อของชุมชน เพื่อรักษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างคุณค่าและความภูมิใจในวัฒนธรรมข้าว ประยุกต์ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการทำนา สร้างเชื่อมั่นและความปลอดภัยของผลผลิตที่ปราศจากการปนเปื้อนสารเคมีแก่ผู้บริโภค รวมถึงการสร้างสามัคคีในกระบวนการผลิตข้าวของชุมชน เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี เห็นอกเห็นใจกันด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว จนสมาชิกในชุมชนเกิดความสามัคคี รู้จักแบ่งปัน เกิดความเอื้ออาทรและความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ดังนั้น การส่งเสริมการผลิตข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางสามารถสร้างรายได้และเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิที่มีคุณสมบัติทนต่อโรคและแมลง และให้ผลผลิตสูง ชุมชนสามารถจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ได้ทั้งในรูปแบบของธนาคารข้าวหรือกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ โดยใช้ช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย เช่น การจำหน่ายในพื้นที่ สื่อออนไลน์ และการขายผ่านตัวแทนจำหน่ายเพื่อกระจายสินค้าสู่ลูกค้ากลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ การแปรรูปข้าวอินทรีย์

เป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ยังสามารถเพิ่มมูลค่าของข้าวและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ โดยต้องพิจารณาความต้องการของตลาดก่อนการแปรรูปเพื่อให้การผลิตตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับ (น้ำฝน ใจดี และคณะ, 2565) กล่าวถึง การสร้างนวัตกรรมในการผลิตและแปรรูปข้าวจะ ช่วยเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ข้าวและส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยมีช่องทางจำหน่ายที่ หลากหลาย ทั้งร้านค้าปลีก ห้างสรรพสินค้า ร้านสะดวกซื้อ และการใช้พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งยัง สามารถสร้างเครือข่ายตลาดและการประชาสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น นิทรรศการและแสดงงาน ผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์

องค์ความรู้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์การวิจัย

ที่มา : ปาณิสรา เทพรักษ์ และคณะ, 2568.

จากภาพสามารถอธิบายได้ว่า การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจาง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง มีขั้นตอนที่เน้นการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมการเกษตรของท้องถิ่น ดังนี้

1) ระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์เมล็ด โดยส่วนใหญ่ชุมชนจะมีระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ตามอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมข้าวชุมชนที่ได้รับการสืบทอดกันมา และใช้พันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองหรือพันธุ์ข้าวที่ชาวนาส่วนใหญ่ได้เพาะปลูก และการทำนาในชุมชนยังมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกด้วย

2) เมล็ดพันธุ์ การผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ โดยเมล็ดพันธุ์ต้องมีคุณภาพดี ตรงกับความต้องการของชุมชน และคุณสมบัติที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยขั้นตอนมีดังนี้

(1) การสร้างเข้าใจแก่ชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการปลูกข้าวอินทรีย์ให้เป็นไปตามทิศทางที่ชุมชนได้กำหนดไว้ เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติได้อย่างแท้จริง

(2) คุณภาพเมล็ดพันธุ์ การปลูกข้าวอินทรีย์เมล็ดพันธุ์ต้องทนต่อปัญหาภัยแล้ง ทนต่อการเกิดโรคและแมลง ระยะเวลาการปลูก ง่าย ให้ผลผลิตสูง ง่ายต่อการดูแล รสชาติอร่อย หอม

(3) การลดปัญหาทางการเกษตร การปลูกข้าวอินทรีย์ใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดปัญหาค่าใช้จ่าย ใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมสร้างพลังสามัคคีในการช่วยเหลือกันในกระบวนการเพาะปลูก และ สร้างความสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(4) การรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมข้าว โดยการใช้คติ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีในท้องถิ่นในปลูกข้าวอินทรีย์ที่และนำไปสู่การสร้างชุมชนต้นแบบได้อย่างแท้จริง

(5) การพัฒนาการผลิตข้าวอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม การพัฒนาระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์จนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว กระบวนการนี้ช่วยให้ทุกคนในชุมชนได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพันธุ์กรรมข้าว และเสริมสร้างความสามัคคีและความรับผิดชอบในชุมชน

3) การส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ เมื่อข้าวอินทรีย์ได้รับผลผลิตที่ดีและมีความคุ้มค่าในการเพาะปลูก การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ในระดับชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความยั่งยืนให้แก่ชุมชน โดยอาจส่งเสริมผ่านการสร้างกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อให้สามารถเข้าถึงตลาดได้ง่าย

4) การส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ที่ให้ผลผลิตในอัตราที่สูง คุ้มค่า และช่วยสร้างรายได้ที่มั่นคงแก่เกษตรกรแล้ว และเป็นทิศทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมข้าวของชุมชน

5) การขับเคลื่อนข้าวอินทรีย์ การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยเฉพาะการสร้างร่วมมือจากทุกฝ่ายเพื่อส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และทำให้การผลิตข้าวมีคุณภาพสูง สามารถตอบสนองตลาดทั้งในและต่างประเทศได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาระบบการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชนลุ่มน้ำจางจะเน้นการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความรู้ทางเกษตรที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์จะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค เพื่อสร้างชุมชนต้นแบบที่รักษาความยั่งยืนของวัฒนธรรมข้าวและสามารถรับมือกับความท้าทายในปัจจุบันได้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานระดับท้องถิ่นควรมีแผนงานและนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่พัฒนาเป็นยุทธศาสตร์ชุมชนต้นแบบ เพื่อส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ที่สร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม และเป็นแนวทางการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านการเกษตร อีกทั้งได้ผลผลิตที่เกิดประโยชน์ปราศจากการตกค้างของสารเคมี และเกิดความสมดุลแก่มนุษย์และธรรมชาติอย่างแท้จริง

2) หน่วยงานระดับท้องถิ่นควรมีกฎ ระเบียบ และนโยบายควบคุมการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ในชุมชน เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพื่อรักษาอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมข้าวบนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมแบบยั่งยืน โดยมุ่งเน้นให้เกิดการผลิตข้าวแบบมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในการสร้างเข้มแข็งและชุมชนสีเขียวที่ช่วยบรรเทาปัญหาในมิติสุขภาพ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม

2) การวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อยกระดับคุณภาพข้าวต้นแบบแก่ชุมชนยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้การผลิตข้าวต้นแบบที่ให้ผลผลิตที่ดี ลดค่าใช้จ่าย พึ่งพาตนเองได้ และเกิดความยั่งยืนแก่ชุมชน

References

- กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2553). *การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว.
- กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2557). *การผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าว*. กรุงเทพมหานคร : สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว.
- กรมวิชาการเกษตร. (2543). *มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการเกษตร.

- จิรวัดน์ แพงแสน และคณะ. (2565). แนวทางความสำเร็จของการผลิตข้าวอินทรีย์: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ. *วารสารมหาวิทยาลัยพัฒนาเชิงพื้นที่*, 1(2), 11 – 21.
- น้ำฝน ใจดี และคณะ. (2565). การพัฒนาต้นแบบกรรมวิธีการผลิตข้าวกล้องงอกเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากข้าวกล้องงอกในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(10), 153 – 170.
- พงศธร ยอดดำเนิน. (2565). ขวัญข้าว : นาฏกรรมสร้างสรรค์จากวัฒนธรรมข้าวชุมชนเขมรถิ่นไทย. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์*, 9(2), 37 – 52.
- ศูนย์อำนวยการเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร. (2566). *จับตา..เกษตรอินทรีย์และแนวโน้มในปี 2560*. เข้าถึงได้จาก https://fic.nfi.or.th/early_warning-detail.php?smid=1690
- สมนึก ปัญญาสิงห์ และเศกสรรค์ ยวงนิชัย. (2565). การจัดการของกลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวอินทรีย์ กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรมบ้านโนนทรายงาม. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 7(1), 1 – 19.
- สมศักดิ์ อาศรัยจ้าว. (2547). *เกษตรอินทรีย์*. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมการเกษตร.
- สุกัลยา เชิญขวัญ และภาณุทัต โล่ห์สีทอง. (2566). ความรู้ในการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรภายใต้โครงการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ในจังหวัดขอนแก่น. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 11(1), 46 – 55.
- หทัยชนก นันทพานิช. (2547). การศึกษาผลกระทบด้านระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมจากวัฒนธรรมการปลูกข้าวสมัยใหม่. (*รายงานการวิจัย*). คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- อรรวรรณ ศรีโสมพันธ์ กาญจนา ทองสุข และพีระยศ แข็งขัน. (2565). การยอมรับระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรรายย่อยในจังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร*, 39(1), มกราคม – เมษายน.
- อรุณศักดิ์ ไชยอุบล อรรถศาสตร์ วิเศียรศาสตร์ และวิบูล เป็นสุข. (2563). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ แบบปลอดภัย และแบบเคมีของเกษตรกรบ้านหนองโสกดาว ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 8(2), 201 – 215.
- อัญชลี ประเสริฐศักดิ์. (2565). ระบบการผลิตขยายเมล็ดพันธุ์ข้าว. *วารสารวิชาการข้าว*, 13(1), 106 – 117.
- อาจารย์ วันเมือง และคณะ. (2564). ความต้องการการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารผลิตกรรมการเกษตร*, 3(3), 57 – 66

- อานนท์ ตั้งพิทักษ์ไกร และพัชรินทร์ ธนฤทธิไพศาล. (2565). นวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตข้าวนาแปลงใหญ่ ตำบลผักไหม อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ. *Journal of Modern Learning Development มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 7(3), 247 – 245.
- อุทิศ ทาหอม สำราญ ชูระตา และคเนศ วงษา. (2562). การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วมโดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร ชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารพัฒนาสังคม*, 21(2), 1 – 27.